

ADWOKAT KOŚCIELNY W AKTUALNYCH PRZEPISACH PRAWA KANONICZNEGO

Bp Artur Grzegorz Miziński

Katedra Kościelnego Prawa Procesowego WPPKiA KUL
a.mizinski@diecezja.lublin.pl

Streszczenie. Prawo do obrony stanowi jedno z najważniejszych uprawnień wiernych w kanonicznym procesie sądowym. Instytucją gwarantującą jego realizację jest instytucja adwokata kościelnego. Jest to znawca prawa, służący stronie radą i pouczeniem oraz występujący z jej obroną przed sądem pisemnie lub ustnie przez naprowadzanie faktów i przytaczanie przepisów prawnych. Szczególny wpływ na ukształtowanie się współczesnej definicji adwokata miało prawo rzymskie oraz instytucje powstałe w ramach jego funkcjonowania. Biorąc pod uwagę charakter relacji łączącej adwokata z trybunałem, można mówić o adwokatach stałych i prywatnych. W zależności zaś od rodzaju trybunału, wyróżnia się adwokatów w trybunałach niższej instancji, jak również adwokatów Stolicy Apostolskiej, czyli adwokatów Roty Rzymskiej, adwokatów w postępowaniu kanonicznym oraz adwokatów Kurii Rzymskiej. Adwokaci Stolicy Świętej, jako odrębna grupa, zapewniają jej obronę zarówno na forum cywilnym, jak i kościelnym. Nowością w relacji do wcześniej obowiązującego kodeksu jest urząd adwokata stałego, funkcjonującego na mocy CIC/1983, can. 1490. Prawo powszechnie (CIC/83, can. 1483) wymaga od kandydatów na stanowisko adwokata kościelnego: pełnoletności, dobrego imienia, posiadania doktoratu lub wykazywania się skądinąd biegłością w prawie oraz zatwierdzenia biskupa, przy czym prawo partykularne może ustanowić wymagania dodatkowe. Rola adwokata kościelnego w procesie kanonicznym uwidacznia się wówczas, gdy wskaże się możliwości jego działań począwszy od etapu przedprocesowego, poprzez poszczególne fazy procesu – od chwili zawiązania sporu, aż do działań odwoławczych od wyroku sędziego, a także w nietypowym przebiegu instancji i sprawach wpadkowych. Podejmowane od 1949 r. próby regulacji kwestii współpracy adwokatów z trybunałami kościelnymi w Polsce wciąż czekają na swoje ostateczne prawne rozstrzygnięcie, które określiłoby zasady ich działalności, w sposób w miarę jednolity dla terenu podległego Konferencji Biskupów Polskich.

Słowa kluczowe: adwokat kościelny, prawo kanoniczne, proces, Rota Rzymska

UWAGI WSTĘPNE

Prawa człowieka, tak współcześnie eksponowane i promowane, stanowią pojęcie dość wieloznaczne, definiowane w różnych aspektach, z racji na wielość koncepcji w tej dziedzinie. Jest to wynikiem interdyscyplinarnego charakteru badań nad człowiekiem i jego prawami¹. Nie podlega jednak żadnej dyskusji

¹ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska (red.), *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 11.

fakt, że te podmiotowe uprawnienia swoje źródło znajdują w prawie – normie, jaką stanowi godność osoby ludzkiej².

Także w rozważaniach podejmowanych we wspólnocie Kościoła, zwłaszcza w duchu odnowy zainicjowanej przez Sobór Watykański II, mówi się o prawach człowieka, o prawach wiernego. Podkreśla się równość wszystkich przynależących do wspólnoty Kościoła ze względu na ich wspólną godność wynikającą ze stworzenia każdego człowieka na obraz Boga³ oraz z odrodzenia wszystkich w Chrystusie⁴.

Jednym z fundamentalnych praw człowieka i chrześcijanina jest prawo do obrony swoich uprawnień, które na płaszczyźnie procesowej przejawia się w prawie do sądu i ochrony sądowej, do sprawiedliwości i ochrony swych uprawnień z pomocą kompetentnych podmiotów. Co prawda duchowi Kościoła odpowiada bardziej pokojowe rozstrzygnięcie sporów⁵, to jednak, gdy zachodzi taka potrzeba, korzysta się z prawa do sądowego dochodzenia swych racji, jako środka ochrony praw i interesów prawnych bądź dobra publicznego⁶.

Kościelne postępowanie sądowe, ze względu na zasadniczy i ostateczny cel prawa kościelnego⁷, również troszczy się o ochronę godności i praw każdego człowieka, nie wyłączając praw oskarżonego o popełnienie przestępstwa. Wśród nich jako najważniejsze uprawnienie w kanonicznym procesie sądowym jawi się prawo do obrony⁸.

GENEZA INSTYTUCJI ADWOKATA KOŚCIELNEGO I JEJ ROZWÓJ W UJĘCIU HISTORYCZNYM

Mimo iż w prawie kanonicznym nie funkcjonuje legalna definicja adwokata, to jednak wyróżnia się kilka określeń tego urzędu⁹, sformułowanych przez wybitnych prawników. Podaje się zatem, iż adwokat jest to człowiek sprawie-

² S. Fel, *Prawa człowieka – rozwój idei, podstawa, treść i ochrona*, w: S. Fel, J. Kupny (red.), *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, Katowice 2007, s. 59–60.

³ Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in Mundo huius temporis Gaudium et Spes*, 07.12.1965, AAS 58(1966), s. 1034, n. 12.

⁴ Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium*, 21.11.1964, AAS 57(1965), s. 38, n. 32; KDK, n. 22.

⁵ R. Sztuchmiller, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 20–21.

⁶ M. Sitarz, *Proces kanoniczny*, w: „Słownik Prawa Kanonicznego”, Warszawa 2004, kol. 141.

⁷ Por. CIC/83, can. 1752.

⁸ A. G. Miziński, *Ochrona praw oskarżonego w Kościele, w szczególności w kanonicznym procesie karnosądowym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17/1(2007), s. 141–142.

⁹ Por. CIC/83, can. 145 §2. Przy tak szerokim pojmowaniu urzędu kościelnego w CIC/83, także zadanie adwokata i pełnomocnika, określone łacińskim terminem *munus* oraz *officium* o charakterze kościelnym, które pozostaje na służbie Kościoła, a zatem ukierunkowane jest na cel najwyższy, czyli zbawienie dusz, posiada niektóre cechy urzędu kościelnego.

dliwy, biegły w prawie, poproszony przez osobę prowadzącą spór, aby ustnie lub pisemnie przedstawić sędziemu jego sprawę, gotowy popierać ją dowodami i umiejętnie jej bronić, będąc do tego upoważniony przez odpowiednią władzę zwierzchnią¹⁰; to ten, który w imieniu innej osoby i w jej obecności wnosi prośbę, prowadzi obronę i asystuje tej osobie w sądzie poprzez swój autorytet, radę i działanie¹¹. Określa się go jako znawcę prawa, służącego stronie radą i pouczeniem oraz występującego z jej obroną przed sądem pisemnie lub ustnie przez naprowadzanie faktów i przytaczanie przepisów prawnych¹².

A zatem, z punktu widzenia ściśle prawnego, adwokat to osoba zaproszona z osobistą pomocą (*ad auxilium vocatus*) w jakiejś sprawie, posiadająca odpowiednie kwalifikacje i uznana przez kompetentną władzę, która broni strony w procesie kanonicznym bądź przez udzielanie rad, bądź poprzez działanie w sądzie, polegające na przytaczaniu praw i faktów ustnie bądź pisemnie¹³. Adwokat jedynie towarzyszy stronie prowadzącej spór¹⁴, lecz nie występuje w jej imieniu¹⁵. Służy on stronie pomocą w *meritum* procesu, jednak nie podejmuje za nią formalnych czynności procesowych¹⁶. Jest bowiem tylko rzecznikiem strony, rzecznikiem jej interesu prawnego, a nie urzędnikiem sądowym zajmującym stanowisko prawnopubliczne¹⁷, co odróżnia go od pełnomocnika¹⁸. Ta sama

¹⁰ U. Huber, *De iure civitatis*, Francofurti 1708, s. 608: „Advocatus est vir bonus, iuris peritus, a litigantibus rogatus, ut voce vel scripto causam suam iudici exponat, probet, atque ex arte defendat ad hoc officium publica auctoritate admissus”.

¹¹ F. Schmalzgrueber, *Ius ecclesiasticum universum. Brevi methodo ad discentium utilitatem explicatum seu lucubrationes canonicae in quinque libros decretalium Gregorii IX. Pontificis Maximi*, t. 1, pars V, tit. XXXVII, n. 2, Romae 1844, s. 332: „Advocatus (qui alias etiam patronus causae et orator et causidicus appellatur) propter dictus est ille, qui pro altero presente postulat seu defensionem praestat, et ei autoritate, consilio, opera sua in iudicio assistit”.

¹² F.X. Wernz, P. Vidal, *Ius canonicum ad Codicis normam exactum*, t. 6, „De processibus”, Romae 1949, s. 206: „Advocatus vero ecclesiasticus est persona a competente auctoritate ecclesiastica approbata, quae in processibus canonicis iura partium coram iudice ecclesiastico per deductiones iuris et facti scripto traditas vel viva voce prolatas tuetur”; por. także: F. Cappello, *Summa iuris canonici*, t. 3, Romae 1955, s. 178–179: “Advocatus est persona a competente auctoritate approbata, munus petendi aut postulandi pro partibus in iudicio praestans, per deductionem iuris et factis sive scripto sive viva voce prolatas”.

¹³ I. Grabowski, *Adwokatura w ustawodawstwie kościelnym*, Włocławek 1934, s. 3; por. także: R. Sztymmler, *Potrzeba udziału adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, „Biuletyn” 6(1994), 1, s. 29–30.

¹⁴ M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici*, t. 3, Taurini 1932, s. 85: „Advocatus est persona quae in iudicio opera et consilio assistit parti litiganti”; F. Cappello, *Summa iuris canonici*, s. 179: „Advocatus distinguitur a procuratore: hic partem repraesentat, ille defendit”. Por. D. Batorski, *Adwokat*, w: „Encyklopedia Prawa”, Warszawa 1999, s. 8–12.

¹⁵ F. Roberti, *De processibus*, t. 1, Romae 1926, s. 37: „Advocatus partem non rapraesentat, sed eam comitatur in iudicium, ei que praesenti adsistit in recta causae evolutione et praesertim in scripta (c. 1862, 1865) et orali (c. 1866) iuridica defensione”.

¹⁶ R. Sztymmler, *Potrzeba udziału adwokata...*, s. 30.

¹⁷ F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, Opole 1958, s. 62; V. Andriano, *Avvocati e procuratori nell'ordinamento canonico*, w: AA.VV., „I giudizi nella Chiesa. Il processo contenzioso e il processo matrimoniale”, Milano

osoba w sądzie kościelnym może jednak pełnić jednocześnie funkcję pełnomocnika i adwokata¹⁹, również w tej samej sprawie, co upodabnia stanowisko adwokata kościelnego do pozycji adwokata w sądzie świeckim.

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. poza łacińskim terminem *advocatus*, w odniesieniu do instytucji adwokata, pojawia się także termin *patronus*, czyli obrońca²⁰ oraz *defensor*²¹. Również to drugie określenie wskazuje, iż chodzi o obrońcę, co też oddaje polskie tłumaczenie kanonu. Jednakże w Instrukcji procesowej *Dignitas Connubii* z 2005 r., wszędzie tam, gdzie mowa jest o instytucji adwokata, w tekście łacińskim znajdujemy termin *advocatus*. Także art. 113 §3 będący odpowiednikiem can. 1490 CIC/83, kodeksowe określenie *patroni* zastępuje terminem *advocati*²².

W tym, co dotyczy historii instytucji adwokata kościelnego, należy stwierdzić, że powyższe, współczesne jej rozumienie swoje źródło znajduje w prawie rzymskim, które odegrało zasadniczą rolę w kształtowaniu się innych, równocześnie rozwijających się prawodawstw, w tym także prawa kanonicznego. Początkowo działalność adwokatów nie różniła się zasadniczo od działalności zastępców procesowych, jednak z czasem zaczęła nabierać właściwego sobie charakteru prawnego²³.

Pierwszą formą pomocy prawnej, nieposiadającej co prawda jeszcze znamion obrony adwokackiej, był powstały w początkach okresu republiki urząd Trybunatu, powołany celem świadczenia pomocy uciśnionym, plebejuszom²⁴. Ponadto, w Rzymie istniała praktyka odwoływania się do pomocy przyjaciół, którzy wzywani do sądu (*advocati* przez oskarżonego, świadczyli o prawdziwości przytaczanych przez niego faktów²⁵). Zgodnie z Ustawą XII Tablic, przybywający z obroną krewnym i przyjaciółom do sądu nazywani byli adwokatami²⁶.

Na rozwój instytucji adwokata wpłynęło również prawo patronatu (*ius patronatus*), tj. ojcowskie prawo patrycjusza nad plebejuszami. Gdy plebejusz

1998, s. 127–149. Aczkolwiek can. 1490 CIC/83 traktuje o urzędzie obrońcy stałego, który jest pracownikiem trybunału kościelnego, wynagradzanym przez ten sąd.

¹⁸ R. Szychmiller, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 123.

¹⁹ Por. I. Gordon, *Nowy proces nieważności małżeństwa. Postępowanie, komentarze*, tłum. J. Walicki, Częstochowa 1984, s. 11.

²⁰ CIC/83, can. 1490, 1678, 1701 §2 i 1738.

²¹ CIC/83, can. 1481 §3.

²² Por. Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi, *Dignitas Connubii. Istruzione da osservarsi nei tribunali diocesani e interdiocesani nella trattazione delle cause di nullità del matrimonio*, Città del Vaticano, 2005, s. 95–96. W CIC/83, can. 1490 znajdujemy zapis: *stabiles patroni constituentur*, który w Instrukcji został zastąpiony przepisem – *stabiles advocati constituentur*.

²³ A. G. Miziński, *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Lublin 2011, s. 112–113.

²⁴ W. Litewski, *Tribuni plebis (plebi)*, w: „Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego”, Kraków 1998, s. 262: „Urząd ten powstał w 494 r. p.n.e. w toku walki między patrycjuszami i plebejuszami, dla obrony interesów tych ostatnich (*ius auxilii*)”. Por. W. Wołodkiewicz (red.), *Tribunus plebis*, w: „Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny”, Warszawa 1986, s. 150.

²⁵ I. Grabowski, *Adwokatura w ustawodawstwie kościelnym*, s. 4.

²⁶ A. Pierantoni, *Avvocati dell'Antica Roma. Studio storico dell'avvocato*, Roma 1896, s. 19–20.

zmuszony był do wystąpienia i obrony swoich spraw przed sądem, miał możliwość wyboru jednego z patrycjuszów, aby ten udzielał mu rad prawnych oraz dokonywał za niego konkretnych czynności prawnych. Osoba patrona (od łacińskiego słowa *pater* – ojciec) cieszyła się dużą powagą i poszanowaniem ze strony swojego klienta²⁷.

Na wyodrębnienie się instytucji adwokata we właściwym tego słowa znaczeniu, miały wpływ, choć zasadniczo różne od obrony adwokackiej, także odmienne formy zastępstwa procesowego, ukształtowane w starożytnym Rzymie, wśród nich *cognitor*, *procurator*²⁸, *curator*, *tutor*, czy w relacji do osób prawnych: *auctor seu syndicus*²⁹, *vindex*³⁰. Z czasem, zamiast *vindexa* zaczął w procesie pojawiać się zastępca mający upoważnienie do występowania w sądzie w imieniu osób nieobecnych, zwany *defensorem*.

Tak więc w początkach swego istnienia, instytucja adwokata swoim zakresem często była zbieżna z zastępstwem procesowym. Adwokat w procesie nie był jednak zastępcą strony, nie brał zamiast niej udziału w procesie, lecz występując osobiście obok strony obecnej w sądzie, pomagał jej w prowadzeniu sporu³¹.

Przechodząc na płaszczyznę prawa kanonicznego należy stwierdzić, że instytucja adwokata sądowego znana była także już w pierwszych wiekach istnienia Kościoła, z racji na wpływy prawa rzymskiego, pod którymi tenże pozostawał. Od IV w. powoływano adwokatów – obrońców kościołów (*defensores scholastici*), których zadaniem była obrona ubogich na forum sądowym, a także obrona dóbr kościelnych, praw majątków, uprawnień kościołów i klasztorów oraz troska o zachowanie karność kościelnej. Znani byli także adwokaci występujący w procesach kościelnych, zwani *advocati forenses*, którzy spełniali zadanie obrońców stron procesowych. Wyróżniano również grupę adwokatów biorących udział w procesie kościelnym, jako asesory sędziego. Pomagali oni sędziom w rozstrzyganiu spraw, zwłaszcza dzięki posiadanej wiedzy prawniczej, uzupełniając występujące często braki w wykształceniu sędziów kościelnych tamtego okresu³². Ponadto, w prawie przedkodeksowym funkcjonowali: adwokaci zbrojni – *defensores armati*, adwokaci ubogich, adwokaci uczestniczący w procesach inkwizycyjnych oraz adwokaci konsystorialni³³.

Przepisy prawne regulujące posługę adwokatów, zarówno te pochodzące z pierwszych wieków Kościoła, jak i z okresu średniowiecza, miały zwykle cha-

²⁷ F. Maciejowski, L. Rogalski, *Adwokat*, w: „Encyklopedia Powszechna”, t. 1, Warszawa 1859, s. 145.

²⁸ W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1962, s. 173.

²⁹ F. Zoll, *Pandekta czyli Nauka rzymskiego prawa prywatnego*, t. 1, „Część ogólna w połączeniu z historią źródeł prawa prywatnego i historią procesu cywilnego”, Kraków 1914, s. 450.

³⁰ Tamże, s. 452.

³¹ F. Zoll, *Pandekta czyli Nauka rzymskiego prawa prywatnego...*, s. 450.

³² A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 64–65; S. Płodzień, *Adwokat*, w: „Encyklopedia Katolicka”, t. 1, kol. 118.

³³ Zob. szerzej: A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 69–77.

rakter partykularny, znajdowały się one bowiem w zasadniczej mierze w postanowieniach synodalnych. Dopiero w późniejszych zbiorach w sposób komplementarny i w odniesieniu do Kościoła powszechnego, opracowano normy regulujące instytucję adwokata kościelnego, zwłaszcza zaś instrukcje Stolicy Apostolskiej z 1835, 1880 i 1883 r.³⁴

Następnie papież Pius X, w Normach specjalnych *Lex propria S. Romanae Rotae et Signaturae apostolicae*³⁵ dołączonych do Konstytucji *Sapienti Consilio*³⁶ reformującej Kurię Rzymską, uregulował status prawny adwokatów Stolicy Apostolskiej. Zostały określone kwalifikacje i warunki³⁷, jakie musieli spełniać kandydaci na adwokata oraz zakres ich obowiązków³⁸, zarówno na podstawie przepisów powszechnego prawa kanonicznego, jak i przepisów własnych trybunałów. Unormowano także kwestię odpowiedzialności karnej adwokatów za naruszenie posiadanych uprawnień³⁹ oraz ustalono wysokość wynagrodzenia za poszczególne czynności, które adwokat podejmował w procesie⁴⁰.

Regulacja działalności adwokatów w trybunałach kościelnych niższej instancji zawarta została w przepisach Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., które określały wymogi stawiane kandydatom, zasady przyjęcia w poczet adwokatów, ich uprawnienia i obowiązki, należne im wynagrodzenie oraz zadania i odpowiedzialność karną⁴¹.

Jeśli chodzi zaś o akty prawodawcze, wydane po Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r., w których znajdujemy normy dotyczące instytucji adwokata kościelnego, należą do nich: Instrukcja *Provida Mater Ecclesia* Kongregacji do Spraw Dyscypliny Sakramentów (1936 r.)⁴², w której prawodawca zawarł regulacje odnoszące się do procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa i posługi adwokata w tym procesie oraz *Motu Proprio Sollicitudinem nostram* (1950 r.)⁴³ o procesach w katolickich Kościołach wschodnich.

W wyniku działalności Papieskiej Komisji do Spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, wprowadzono zmiany w zakresie kościelnego prawa pro-

³⁴ Tamże, s. 113.

³⁵ Pius X, *Lex propria S. Romanae Rotae et Signaturae apostolicae*, 29.06.1908, ASS 41(1908), s. 440–461.

³⁶ Pius X, *Constitutio Apostolica Sapienti consilio*, 29.06.1908, AAS 1(1909), s. 7–19.

³⁷ Pius X, *Lex propria S. Romanae Rotae et Signaturae apostolicae*, s. 446, can. 18 §3; s. 456–457, can. 44 §2; 45 §1.

³⁸ Tamże, s. 446, can. 18 §4.

³⁹ Tamże, s. 457, can. 45 §3; 46.

⁴⁰ Tamże, s. 457–461, *Appendix de taxatione expensarum iudicialium*.

⁴¹ Zob. A. G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 86–99.

⁴² *Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis in pertractandis causis de nullitate matrimoniorum Provida Mater Ecclesia*, 15.08.1936, AAS 28(1936), s. 313–361.

⁴³ Pius XII, *Motu Proprio de iudiciis pro Ecclesia Orientali Sollicitudinem Nostram*, 06.01.1950, AAS 42(1950), s. 5–120.

cesowego z uwzględnieniem pozycji adwokata kościelnego⁴⁴, które swą aktualizację znalazły w obecnie obowiązującym Kodeksie. W nim to pojawiła się między innymi nowa – na płaszczyźnie prawa powszechnego – instytucja obrońcy stałego przy trybunałach kościelnych, regulowana obecnie w CIC/83, can. 1490. Zasadniczym motywem powstania nowego urzędu była chęć zapewnienia wszystkim wiernym, niezależnie od ich sytuacji finansowej, możliwości korzystania z usług instytucji, które służą wiernym pomocą w dochodzeniu swych uprawnień⁴⁵.

RATIO LEGIS USTANOWIENIA ADWOKATA KOŚCIELNEGO

Istnienie jakiegokolwiek instytucji prawnej domaga się logicznego i prawnego uzasadnienia. Dlatego też jest rzeczą zasadną postawić także pytanie o *ratio legis* instytucji adwokata kościelnego. Należy pytać, dlaczego ustawodawca zdecydował się ustanowić taki urząd i jakie jest jego zasadnicze zadanie? Jakie motywy skłoniły ustawodawcę do nadania tej funkcji, tak istotnej roli w procesie kościelnym? Odpowiedzi na te i im podobne pytania dadzą uzasadnienie istnienia instytucji adwokata kościelnego i ukażą jego istotną rolę w sprawowaniu sprawiedliwości w Kościele⁴⁶.

Prawa człowieka oraz ich ochrona znane były w Kościele już od początków jego istnienia, mimo że nie posługiwano się jeszcze samym pojęciem „prawa człowieka”. Pierwsi chrześcijanie starali się postępować zgodnie z zasadami sprawiedliwości społecznej, zaś na pierwszych synodach i soborach stanowiono przepisy chroniące jednostkę ludzką.

Szczególny wkład w określeniu chrześcijańskiej koncepcji praw człowieka miał Sobór Watykański II, o czym świadczą liczne teksty jego dokumentów. W duchu soborowego *aggiornamento* oraz zgodnie z zasadą równości wszystkich członków Kościoła⁴⁷, zamiast dotychczas funkcjonującej wizji podziału na rządzących i rządzonych, podjęto rozważania w zakresie tejże tematyki. Z nauczania soborowego można wyprowadzać prawa szczegółowe każdego człowieka, w tym prawo do obrony prawnej swoich uprawnień⁴⁸. Człowiek będący członkiem społeczności kościelnej, może dochodzić swoich uprawnień także na forum sądowym, zaś wezwany przed trybunał musi mieć zagwarantowane pra-

⁴⁴ Zob. *Communicationes*, 8/2(1976), s. 185–187; 196–197, n. 64; *Communicationes*, 10/2(1978), s. 268–272; *Communicationes*, 11/2(1979), s. 274–278.

⁴⁵ Szerzej na ten temat, zob. A. G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 113–115.

⁴⁶ A. G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 132.

⁴⁷ KK, n. 32: „Etsiquidam ex voluntate Christi ut doctores, mysteriorum dispensatores et pastores pro aliis constituuntur, vera tamen inter omnes vegetae qualitas quo ad dignitatem et actionem cunctis fidelibus communem circa aedificationem Corporis Christi”. Por. R. Sobański, *Nowa kodyfikacja jako zjawisko kościelne*, PK 26(1983), 1–2, s. 8.

⁴⁸ F. J. Mazurek, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II)*, Lublin 1991, s. 62.

wo do obrony. Fundamentem prawa do obrony jest godność człowieka. Dlatego też prawo to jest prawem naturalnym, czyli nienaruszalnym i należnym każdemu człowiekowi, uprzedzającym każde prawo stanowione, także prawo procesowe⁴⁹.

Synod Biskupów zwołany przez papieża Pawła VI, obradujący od 29 września do 29 października 1967 r. w Watykanie, ustalił wytyczne dla nowej kodyfikacji⁵⁰, wpływając tym samym na kształt aktualnie obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego. Odzwierciedleniem prac synodalnych jest zawarty w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r., katalog obowiązków i uprawnień wszystkich wiernych chrześcijan, które znajdują się w *Części I, II Księgi* Kodeksu. Wśród nich *expressis verbis* zostało wyrażone podstawowe prawo człowieka i wiernego w Kościele, jakim jest prawo do obrony. W can 221 §1 ustawodawca podaje, iż:

Wiernym przysługuje legalne dochodzenie i obrona przysługujących im w Kościele uprawnień na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa.

Wszyscy, zarówno duchowni, osoby życia konsekrowanego, jak i wierni świeccy, mają mieć w Kościele zapewnioną możliwość realizacji swych uprawnień, a także posiadać gwarancje ich ochrony. Ustawodawca wskazuje zatem na ogólne prawo wiernych do obrony, z którego mogą korzystać zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa kościelnego⁵¹.

Realizacja prawa do obrony na gruncie prawa procesowego nie zakłada konieczności udziału adwokata w każdym procesie kanonicznym⁵², gdyż nikt nie twierdzi, że człowiek nie może się bronić sam, bez obrońcy. Jednak każdy wierny jest uprawniony do skorzystania z pomocy prawnej, czyli z pomocy obrońcy, zwłaszcza, gdy dochodzi on swoich praw przed sądem. Zadaniem systemu prawnego chroniącego prawa człowieka oraz obowiązkiem trybunału szanującego te prawa, jest danie możliwości skorzystania z usług adwokata⁵³.

Żadne racje faktyczne i prawne nie są wystarczającym argumentem za uniemożliwieniem adwokatowi udziału w procesie kanonicznym. Należy zatem dołożyć wszelkich starań, aby adwokaci mogli brać udział w procesach, szczególnie tych o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Potrzebne są do tego jednak odpowiednie decyzje na poziomie biskupów diecezjalnych czy nawet episkopatu, a czasami zmiana sposobu myślenia pracowników trybunałów kościelnych.

⁴⁹ G. Erlebach, *La nullità della sentenza giudiziale «ob ius defensionis denegatum» nella giurisprudenza rotale*, Città del Vaticano 1991, s. 47: „In tal modo il diritto alla tutela dei propri diritti consegue del diritto naturale e, in maniera derivata, fa parte del diritto naturale in quanto metadiritto, un diritto cioè posto su un piano superiore e dipendente da diritti primari”.

⁵⁰ W. Wójcik, *Prace nad Nowym Kodeksem Prawa Kanonicznego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 12(1969), 2, s. 45.

⁵¹ Por. A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony w procesie kanonicznym*, „Teki Komisji Prawniczej Oddział PAN w Lublinie” 2(2009), s. 78; H. Stawniak, *Prawo do obrony w procesie kanonicznym*, PK 33(1990), 1–2, s. 142.

⁵² Por. CIC/83, can. 1481.

⁵³ R. Sobański, *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 8(1997), s. 133, 141.

TYPOLOGIA INSTYTUCJI ADWOKATÓW KOŚCIELNYCH

Adwokatūrę już w początkach jej istnienia uprawiano jako wolny zawód. Adwokat był związany z trybunałem relacją współpracy, jednak nie wchodził w jego skład personalny. Ze względu na charakter relacji łączącej adwokata z trybunałem oraz rodzaj trybunału, z którym tenże współpracuje, można wyróżnić kilka grup adwokatów, dostrzegając jednocześnie różnice zachodzące w sposobie realizacji ich posługi. Zważywszy na pierwsze kryterium, można mówić o adwokatach stałych i prywatnych. W zależności zaś od rodzaju trybunału, wyróżnia się adwokatów Stolicy Apostolskiej, czyli adwokatów Roty Rzymskiej, adwokatów w postępowaniu kanonizacyjnym oraz adwokatów Kurii Rzymskiej. Adwokaci Stolicy Świętej, jako odrębna grupa, zapewniają jej obronę zarówno na forum cywilnym, jak i kościelnym⁵⁴. Aktualnie obowiązujące przepisy, odnoszące się do adwokatów posługujących w Dykasteriach Kurii Rzymskiej, zawiera Konstytucja apostolska Jana Pawła II *Pastor Bonus*⁵⁵, reformująca Kurię Rzymską oraz wydany wraz z nią list apostolski *Motu proprio Iusti iudicis*⁵⁶; normy własne Sekretariatu Stanu, zawarte w *Ordinatio*⁵⁷, *Normy Trybunału Roty Rzymskiej*, *Lex propria* Sygnatury Apostolskiej⁵⁸ oraz – jeśli chodzi o adwokatów występujących w sprawach kanonizacyjnych – *Regolamento* Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych⁵⁹. W powyższych dokumentach wskazano wymogi dla poszczególnych grup adwokatów, określono ich prawa i obowiązki oraz sankcje karne.

Nowością w relacji do wcześniej obowiązującego kodeksu jest urząd adwokata stałego, o którym w CIC/83, can. 1490. Prawodawca zaleca, aby w miarę możliwości, obrońcy ci byli ustanowieni w każdym trybunale kościelnym, od którego otrzymywaliby słuszne i godziwe wynagrodzenie. Przepis, choć nie

⁵⁴ Por. Joannes Paulus II, *Constitutio Apostolica de Romana Curia Pastor Bonus*, 28.06.1988, AAS 80/2(1988), s. 910, art. 185 §1; Joannes Paulus II, *Motu Proprio Iusti Iudicis «De munere patronorum et advocatorum exercitio apud romanae curiae dicasteria»*, 28.06.1988, AAS 80(1988), s. 1260, art. 7: „Ex Advocatis praesertim in Albo ascriptis Corpus Sanctae Sedis Advocatorum constituitur, qui patrocinium causarum, nomine Sanctae Sedis vel Curiae Romanae Dicasteriorum, apud ecclesiastica vel civilia tribunalia suscipere valent”. Art. 185 Konstytucji apostolskiej *Pastor Bonus* i art. 7 M.P. *Iusti Iudicis* stanowią, że adwokaci Stolicy Świętej mają posiadać uprawnienia do występowania *apud ecclesiastica vel civilia tribunalia*. Art. 8 *Ordinatio* precyzuje to określenie i przewiduje możliwość ustanowienia adwokatów Stolicy Świętej występujących: a) tylko na forum kościelnym; b) tylko na forum świeckim; c) na obydwu – forum kościelnym i świeckim. Secretaria Status, *Ordinatio ad exequendas litteras Apostolicas motu proprio datas Iusti Iudicis*, 23.07.1990, AAS 82(1990), s. 1631, art. 8: “Advocati Sanctae Sedis constituuntur ad utrumque forum vel ad canonicum aut civile tantum”.

⁵⁵ Joannes Paulus II, *Constitutio apostolica de Romana Curia Pastor Bonus*, s. 841–912.

⁵⁶ Joannes Paulus II, *Motu Proprio Iusti Iudicis*, s. 1258–1261.

⁵⁷ Secretaria Status, *Ordinatio ad exequendas litteras Apostolicas...*, s. 1630–1634.

⁵⁸ Benedictus XVI, *Lex propria Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae*, 21.06.2008, AAS 100(2008), s. 513–538.

⁵⁹ Congregazione delle Cause dei Santi, *Regolamento*, Città del Vaticano 2000.

zawiera bezwarunkowego nakazu, wzywa do obowiązkowego ustanowienia urzędu obrońcy stałego. Występujące jednak w kanonie wyrażenie *quatenus fieri possit*, dopuszcza możliwość zaistnienia okoliczności, uniemożliwiających jego ustanowienie. Kandydat na obrońcę stałego musi spełniać wymogi stawiane wszystkim ubiegającym się o stanowisko adwokata kościelnego. Adwokat stały może brać udział w każdego rodzaju procesie, zarówno spornym, karnym, administracyjnym, jak i małżeńskim, chyba że wyraźny zakaz prawa bądź kompetencje danego trybunału nie zezwalają na jego uczestnictwo w konkretnej sprawie. Porównywalne regulacje podane zostały w kan. 1148 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, zaś ich uściślenia znajdują się w Instrukcji Papieskiej Komisji do Spraw Interpretacji Tekstów Prawnych *Dignitas connubii*, w art. 113 §1–4⁶⁰.

Jeśli chodzi o korzyści płynące z ustanowienia adwokatów stałych, wskazuje się następujące: większa gwarancja poznania prawdy obiektywnej, skrócenie czasu trwania procesu oraz równe traktowanie klientów, niezależnie od ich możliwości finansowych, z racji na fakt wynagradzania adwokata przez trybunał⁶¹. Do trudności zaś związanych zarówno z powołaniem, jak i działalnością tejże grupy adwokatów należą: brak kandydatów posiadających odpowiednie kwalifikacje, brak funduszy na opłacanie adwokatów stałych⁶², zadowalająca współpraca trybunałów kościelnych z adwokatami prywatnymi⁶³ oraz ogólne przeświadczenie o sprawnie funkcjonujących trybunałach⁶⁴. Niektórzy stoją na stanowisku, iż wskutek powołania obrońców stałych słabsze staną się możliwości zabezpieczenia prawa do obrony⁶⁵ oraz pojawi się niebezpieczeństwo wymieszania funkcji spełnianych przez poszczególnych uczestników procesu⁶⁶. Trzeba jednak dodać, iż zagrożenia te mogą wynikać nie tyle z samego zamysłu prawodaw-

⁶⁰ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 240–241.

⁶¹ Tamże, s. 207–209.

⁶² Tamże, s. 230–232.

⁶³ Por. S. Villeggiant, *L'avvocato del foro ecclesiastico ed i poteri disciplinari del giudice, nelle cause di nullità matrimoniale*, „Monitor Ecclesiasticus” 122(1997), 3–4, s. 561.

⁶⁴ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 234.

⁶⁵ P. Moneta, *L'avvocato nel processo matrimoniale*, w: Z. Grochowski, V. Cárcel Ortí (red.), „Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii Card. Sabattani”, Città del Vaticano 1984, s. 330: „Ta figura adwokata w sposób stały dołączonego do urzędu sądowego – która już została ustanowiona przy niektórych trybunałach – jawi się jednak nieadekwatna, gdy chodzi o zadowalającą i efektywną obronę uprawnień stron, ponieważ z jednej strony może naruszyć wolny wybór obrońcy (rzecz, która stanowi pierwszą przesłankę konieczną, aby stworzyć tę nieodzowną relację, która musi istnieć pomiędzy stroną procesową a obroną), z drugiej zaś strony, może prowokować pewien rodzaj zależności moralnej i psychologicznej pomiędzy sędziami i adwokatami. Rzecz, która z pewnością nie służy dobremu wypełnieniu funkcji obronnej”.

⁶⁶ J. Llobell, *Il patrocinio forense e la «concezione istituzionale» del processo canonico*, w: P.A. Bonnet, C. Gullo (red.), „Il processo matrimoniale canonico”, ed. 2, Città del Vaticano 1994, s. 466; por. także J. Llobell, *I patroni stabili e i diritti – doveri degli avvocati*, „Ius Ecclesiae” 13(2001), s. 75.

cy i przepisów, które są jednoznaczne, lecz z jego niestosownej aplikacji oraz braku zasad kształtujących prawidłowe relacje między pracownikami trybunału⁶⁷.

INSTYTUCJA ADWOKATA KOŚCIELNEGO W KODEKSIE
PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU I W PRZEPISACH
POKODEKSOWYCH

Według obowiązujących aktualnie przepisów kodeksowych od kandydata na adwokata kościelnego wymagane są: pełnoletniość, dobre imię, posiadanie doktoratu lub wykazywanie się skądinąd biegłością w prawie oraz zatwierdzenie biskupa⁶⁸. Ponadto, prawo partykularne może ustanowić dodatkowe wymagania, będące wyrazem konieczności dostosowania wymogów kodeksowych do określonych warunków miejsca i czasu⁶⁹.

Adwokat winien być zatem specjalistą w dziedzinie prawa kanonicznego, który w sposób profesjonalny udzieli pomocy swojemu klientowi w doprowadzeniu sprawy do pozytywnego dlań rozstrzygnięcia, ale także powinien być człowiekiem dobrej sławy, czyli dobrego imienia. Dlatego stawia się mu wymóg respektowania zasad etyki chrześcijańskiej, jako podstawy moralności każdego katolika. Dzięki temu zapewniona zostaje szczególna gwarancja ochrony przed nadużyciami i nieuczciwością w wypełnianiu posługi adwokata kościelnego.

W zależności od tego, kto jest adresatem czynności podejmowanych przez adwokata (trybunał, klient, strona przeciwna), zmieniał będzie się zakres przynależnych mu uprawnień i obowiązków. Zawsze jednak swoje działania obrońca ma podejmować w duchu służby prawdzie, starając się o jak najrzetelniesze ich wypełnianie.

Zagadnieniem budzącym szczególne zainteresowanie, a jednocześnie wciąż pozostającym wyjątkowo problematycznym, jest wynagrodzenie adwokatów kościelnych, zwłaszcza zaś obrońców stałych danego trybunału. Każdy adwokat kościelny ma prawo do słusznego wynagrodzenia. Biorąc pod uwagę stawiane im wymagania dotyczące zarówno wykształcenia, jak i powierzanej im moralną odpowiedzialność, trzeba stwierdzić, że adwokaci mają prawo do sprawiedliwej płacy. Zależnie od tego, czy mamy do czynienia z adwokatem prywatnym czy stałym, różne będą wysokości opłat za pełnione przez nich usługi, jak też różne będą podmioty zobowiązane do uiszczenia wynagrodzenia-honorarium. Adwokaci prywatni sami ustalają owe stawki, mając na uwadze sytuację finansową klienta, poświęconą mu ilość czasu, ale także zalecenia biskupa moderatora trybunału oraz Konferencji Biskupów. Kwestie te są regulowane na zasadzie

⁶⁷ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 236.

⁶⁸ CIC/83, can. 1483.

⁶⁹ Por. J. L. Acebal Luján, *Abogados, procuradores y patronos ante los tribunals eclesiásticos españoles*, w: AA.VV., „Curso de derecho matrimonial y procesal canónico para profesionales del foro”, t. 10, Salamanca 1992, s. 590–591.

umowy prywatnej, w zleceniu udzielonemu przez stronę adwokatowi⁷⁰. Co do wynagrodzenia adwokatów stałych i ustalania stawek za poszczególne ich usługi istnieje wiele różnych stanowisk w sprawie źródeł wynagradzania⁷¹. Przyjąc jednak należy, iż adwokaci stali winni być opłacani z kas trybunałów bądź kas kurii biskupich albo z kas wspólnych tychże instytucji. Zaś kompetencję ustalania cennika usług świadczonych przez wspomnianą grupę adwokatów należy powierzyć odpowiedzialnym za funkcjonowanie trybunałów biskupom moderatorom działającym w porozumieniu z ich wikariuszami sądowymi⁷².

Specyficzny charakter zadań powierzonych adwokatom kościelnym wymaga nałożenia nań także odpowiedzialności dyscyplinarnej i karnej za dopuszczanie się zachowań sprzecznych z obowiązującymi przepisami prawa. Sankcje za owe przekroczenia określa zarówno CIC/83⁷³, Instrukcja procesowa *Dignitas connubii*⁷⁴ oraz ustawy bądź nakazy karne wydane przez prawodawców partykularnych „przy zachowaniu granic swojej kompetencji z racji terytorium lub osób”⁷⁵ wówczas, gdy są one „rzeczywiście konieczne do lepszego zachowania dyscypliny kościelnej”⁷⁶.

Różne są także sposoby utraty uprawnień adwokatów prywatnych i stałych. Wygaśnięcie uprawnień adwokata prywatnego określa się jako zakończenie pełnienia jego funkcji, zaś w odniesieniu do adwokata stałego, mówić należy o utracie urzędu. W przypadku adwokata prywatnego elementem decydującym o jego posłudze jest zawsze zatwierdzenie przez właściwego biskupa – moderatora trybunału, to zaś może być *ad causam*, na czas określony bądź na czas nieokreślony. Wygaśnięcie zatwierdzenia przez upływ określonego czasu bądź jego cofnięcie powoduje zakończenie pełnienia jego funkcji. Adwokat stały zaś może utracić swój urząd na skutek upływu czasu, osiągnięcia prawem określonego wieku, rezygnacji, usunięcia lub pozbawienia. Nie traci się natomiast urzędu wskutek ustania władzy tego, który go nadał, chyba że prawo zastrzega coś innego⁷⁷.

⁷⁰ R. Sztymmler, *Adwokat w procesie o nieważność małżeństwa*, w: T. Rozkrut (red.), „Proces małżeński w świetle *Dignitas connubii* – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku”, Tarnów 2008, s. 115; A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 271.

⁷¹ Zob. np. T. Rozkrut, *Adwokat i pełnomocnik procesowy w procesie kościelnym*, „Polonia Sacra” 22/4 (2000), 7/51, s. 279; R. Sztymmler, *Adwokat w procesie o nieważność małżeństwa*, s. 114–115.

⁷² A.G. Miziński, *Instytucja obrońcy stałego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych” 14/2(2004), s. 178.

⁷³ CIC/83, can. 1488–1489.

⁷⁴ DC, art. 110–111.

⁷⁵ CIC/83, can. 1315 § 1.

⁷⁶ CIC/83, can. 1317.

⁷⁷ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 293–299.

UDZIAŁ ADWOKATA W PROCESACH KANONICZNYCH

Wspólnota Kościoła, w celu jak najlepszego i skutecznego zagwarantowania wiernym prawa do obrony swoich uprawnień, odwołuje się do posługi adwokata w procesie kanonicznym. Dokładna analiza aktualnych przepisów prawnych pozwala wykazać, iż działalność adwokata kościelnego jest nie tylko pożyteczna, ale także wskazana i zalecana, zarówno dla samych stron procesowych, jak i dla sprawnego funkcjonowania sądowiczego aparatu władzy.

Udział adwokata jest obligatoryjny w procesie karno-sądowym⁷⁸ i procesie dotyczącym małoletnich⁷⁹. Widać więc, iż zamysłem prawodawcy było zabezpieczenie praw osób najsłabszych, najbardziej potrzebujących obrony i wsparcia w dochodzeniu swych uprawnień. Zaś w procesie dotyczącym dobra publicznego, obligatoryjna obecność adwokata, motywowana jest chęcią dania stronie prywatnej pewnego rodzaju przeciwwagi w relacji do rzecznika sprawiedliwości – urzędowego obrońcy dobra publicznego, którego udział w tymże postępowaniu jest także wymagany przez prawo⁸⁰.

Nawet jeśli w innych procesach uczestnictwo adwokata jest jedynie fakultatywne, to jednak prawodawca popiera możliwość podejmowania przez niego czynności procesowych, jako obrońcy strony. Brak wymogu konieczności udziału adwokata w pewnych procesach kanonicznych wynika często ze względów czysto praktycznych. Tak jest na przykład w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, będącym jednym z najczęściej prowadzonych procesów w sądach kościelnych. Wymóg konieczności udziału adwokata w tym procesie mógłby doprowadzić do niemożności jego przeprowadzenia, np. z powodu braku odpowiednio przygotowanych i spełniających wymogi kandydatów lub ze względów finansowych. Ponadto zawsze, gdy sędzia uzna udział adwokata za konieczny, sam ma prawo, a nawet powinien go ustanowić⁸¹.

W każdym procesie adwokat zobowiązany jest troszczyć się o właściwy przebieg postępowania, o zgromadzenie i złożenie w trybunale przed sędzią odpowiednich środków dowodowych, o sporządzenie głosów obrończych, a także, gdyby zaistniała tak konieczność, o zgłoszenie we właściwym terminie stosownego środka odwoławczego od niesprawiedliwego bądź krzywdzącego wyroku.

Jako swoiste *novum* aktualnego Kodeksu Prawa Kanonicznego jest przepis zezwalający na skorzystanie z obrony adwokata w kanonicznym procesie administracyjnym, mimo iż jego udział jest w tego rodzaju postępowaniu jedynie fakultatywny. Już na etapie przedprocesowym, uznany za „poważną osobę”⁸², będzie mógł podejmować czynności mediacyjne, jako skuteczny środek zapo-

⁷⁸ CIC/83, can. 1481 □2.

⁷⁹ CIC/83, can. 1481 □3.

⁸⁰ CIC/83, can. 1430.

⁸¹ CIC/83, can. 1481 □1.

⁸² Por. CIC/83, can. 1733 §1.

biegania sporom. Takiego zadania mógłby podjąć się obrońca stały, jako pracownik trybunału kościelnego, jak również każdy adwokat współpracujący z trybunałem⁸³. W momencie wejścia na drogę procesową prawodawca sankcjonuje prawo podmiotu wnoszącego rekurs hierarchiczny do skorzystania z pomocy adwokata, jako sposobu skuteczniejszej realizacji prawa do obrony wobec podmiotów administracji publicznej⁸⁴. Co więcej, *Regulamin Generalny Kurii Rzymskiej* umożliwia przełożonemu Dykasterii Kurii Rzymskiej wyznaczenie stronom sporu adwokata *ex officio*, a więc nie tylko wnoszącemu rekurs, ale także stronie pozwanej, którą jest w tym przypadku organ administracji publicznej, będący stroną pozwaną w rekursie⁸⁵. Jeśli chodzi zaś o regulacje dotyczące udziału adwokata bądź pełnomocnika w procesie sporno-administracyjnym przed II sekcją Sygnatury Apostolskiej, znajdują się one zarówno w normach ogólnych procesu sądowego, jak i w normach specjalnych stosowanych do procesów prowadzonych w tym Najwyższym Trybunale⁸⁶.

Co do sposobu ustanowienia adwokata w procesie, należy stwierdzić, że może on zostać ustanowiony zarówno z wyboru strony udzielającej mu zlecenia, jak i wyznaczony z urzędu przez sędziego, który wypełniając przepis prawa lub uwzględniając charakter danego przypadku, stwierdzi, iż taka pomoc jest konieczna⁸⁷. Strona wybierająca adwokata może skorzystać zarówno z usług adwokatów prywatnych zatwierdzonych do współpracy z danym trybunałem kościelnym, jak i z pomocy adwokatów stałych, będących pracownikami trybunału. Ponadto sędzia, który stwierdzi, iż strona znajduje się w stanie ubóstwa i nie stać jej na skorzystanie z pomocy obrońcy oraz uzna *fumus boni iuris* wnoszonej przez nią sprawy, może przyznać stronie bezpłatną pomoc prawną (*gratuitum patrocinium*) i wyznaczyć jej adwokata z urzędu⁸⁸. Stąd wniosek, iż dla prawodawcy kościelnego niezmiernie ważnym jest, by we wszystkich sytuacjach, zwłaszcza gdy pojawiają się uzasadnione trudności co do możliwości obrony, każdy wierny, szczególnie najuboższy, miał zapewniony dostęp do realizacji tego uprawnienia.

Jeśli chodzi o możliwość odwołania adwokata z procesu, została ona prawnie zagwarantowana stronie procesowej, która może odebrać udzielone wcześniej adwokatowi zlecenie⁸⁹. Poza tym adwokat może zostać usunięty z procesu dekretem sędziego, wydanym z urzędu bądź na żądanie strony, jednak tylko

⁸³ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 328–329.

⁸⁴ CIC/83, can. 1738.

⁸⁵ Por. Segreteria di Stato, *Regolamento Generale della Curia Romana*, 30.04.1999, AAS 81(1999), s. 684, art. 138: “§1. Il ricorrente ha il diritto di avvalersi del patrocinio di un Avvocato scelto a norma dell’art. 183 della Cost. ap. *Pastor bonus* o dell’opera di un Procuratore. §2. Quando sia necessario, il Capo Dicastero assegnerà alle parti l’Avvocato d’ufficio”.

⁸⁶ Benedictus XVI, *Lex propria Supremi Tribunalis Signaturae Apostolicae*, s. 517, art. 16 §1.

⁸⁷ CIC/83, can. 1481.

⁸⁸ DC, art. 306, n. 1–2.

⁸⁹ CIC/83, can. 1486 □1.

wtedy, gdy zaistnieje poważna przyczyna⁹⁰. Skutkiem natomiast popełnienia przestępstwa czy naruszenia prawa⁹¹ może być zawieszenie bądź usunięcie adwokata z pełnionej przez niego funkcji czy też zastosowanie wobec niego innej kary przewidzianej za popełnienie czynu przestępnego. Każda z wyżej wymienionych sytuacji może być bezpośrednią przyczyną usunięcia adwokata z procesu.

CZYNNOŚCI ADWOKATA KOŚCIELNEGO W PROCESIE

Rola adwokata kościelnego w systemie sądownictwa, a zwłaszcza procesualistyki kościelnej, uwidacznia się w obliczu działań podejmowanych przezeń na poszczególnych etapach procesu⁹².

Już na etapie przedprocesowym adwokat, korzystając z posiadanej wiedzy, znajomości zasad procesowych i kierując się normami etycznymi, będzie starał się o miarodajną ocenę faktów występujących w danej sprawie, odnosząc je do właściwych przepisów prawnych. W ten sposób przyczyni się do rzetelnej redakcji skargi powodowej, której przyjęcie spowoduje rozpoczęcie sporu⁹³. Uczestnictwo adwokata na kolejnych etapach procesu, dynamizujące w naturalny sposób wszczęte postępowanie sądowe, ukierunkowane będzie na pomoc sędziemu w uzyskaniu pewności moralnej co do rozstrzygnięcia danej sprawy.

Na etapie dowodowym, tak ważnym w każdym procesie, adwokat będzie zabiegał o przedłożenie stosownych środków dowodowych, celem wiarygodnego przedstawienia racji stron procesowych, które pozwoli sędziemu uzyskać pewność moralną co do rozstrzygnięcia w danej sprawie⁹⁴. W przeprowadzaniu dowodu ze świadków, w odniesieniu do posługi adwokata, niezmiernie ważny jest przepis zawarty w can. 1559 i 1561, przewidujący możliwość obecności – i to czynnej – adwokata przy ich przesłuchaniu. Rzetelność, którą adwokat wykaże na tym etapie, świadczyć będzie o jakości jego współpracy z trybunałem w dążeniu do poznania prawdy obiektywnej, będąc jednocześnie potwierdzeniem posiadanych przezeń wysokich kwalifikacji etycznych. Ponadto strona, która zwykle nie będzie orientować się ani w przepisach regulujących interesujące ją zagadnienie, ani w samej specyfice procesu kanonicznego, będzie mogła uzyskać stosowne wyjaśnienia adwokata wskazującego przysługujące jej uprawnienie

⁹⁰ CIC/83, can. 1487.

⁹¹ CIC/83, can. 1488–1489.

⁹² Zagadnienie to w sposób szczegółowy będzie analizowane w kolejnych referatach niniejszego sympozjum. Ja chciałbym tylko wspomnieć o tych czynnościach, które odnoszą się do wszystkich typów procesów i które stanowią o specyfice posługi adwokata kościelnego.

⁹³ CIC/83, can. 1504; DC, art. 116.

⁹⁴ Z. Grocholewski, *Pewność moralna jako klucz do lektury norm procesowych*, „Ius Matrimoniale” 9(1998), s. 26.

nia oraz sposoby ich jak najkorzystniejszego zastosowania⁹⁵. Będzie także czuwał, by zarówno strona, jak i sam sędzia przestrzegali terminowości w przedkładaniu środków dowodowych i zwracał uwagę na ewentualne nadużycia⁹⁶.

Kolejny etap, następujący po ogłoszeniu akt i zamknięciu postępowania dowodowego, to etap pisemnej dyskusji sprawy, w którym pomoc adwokata jest wręcz nieodzowna. Przede wszystkim adwokat posiada prawo do wglądu w akta procesowe oraz zapoznania się z obronami i uwagami innych stron. Gdyby natomiast pojawiła się konieczność ustnej dyskusji wobec trybunału⁹⁷, udział adwokata będzie tym cenniejszy, gdyż jako znawca prawa i praktyki sądowej będzie mógł skutecznie bronić interesu strony. Sama bowiem strona zwykle nie posiada umiejętności stosownej interpretacji prawnej i faktycznej aktów dokonanych w czasie trwania procesu, a ta właśnie będzie miała istotne znaczenie dla ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy przez sędziego podczas wyrokowania. Ów ostatni etap jest czynnością procesową zarezerwowaną sędziemu. Adwokat może podjąć działania dopiero po publikacji wyroku, weryfikując, czy nie zawiera on błędów, które można i trzeba usunąć poprzez poprawę lub uzupełnienie dokonane przez trybunał. Gdyby zaś jego klient czuł się skrzywdzony rozstrzygnięciem sędziego oraz gdy możliwe byłoby zaskarżenie wyroku, wówczas jego pomoc również będzie bardzo pożyteczna⁹⁸. Jeśli więc wyrok okaże się wadliwy wskutek nieważności, niesprawiedliwości czy niesłuszności, adwokat będzie zabiegał o obronę uprawnień strony, wskazując jej możliwości zaskarżenia wyroku, wśród których znajduje się: apelacja, skarga o nieważność wyroku, przywrócenie do stanu poprzedniego, czy – w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa – *nova causae propositio*⁹⁹.

Nietypowy przebieg instancji spowodowany jej zakończeniem bądź zawieszeniem z powodu pojawienia się wątpliwości o niedopełnieniu małżeństwa, czy też konieczność rozstrzygnięcia tzw. spraw wypadkowych, które określane są mianem sytuacji nadzwyczajnych, wyznaczają nowe obszary działalności adwokata kościelnego. Nadal będzie on starał się, by prawa stron były faktycznie realizowane, a nie pozostawały jedynie martwą literą prawa. Dbając o zachowanie przepisanych prawem formalności, będzie pomagał stronie w podjęciu właściwych działań, wzmacniając ich wartość zarówno od strony merytorycznej, jak i formalnej¹⁰⁰.

⁹⁵ Z. Grocholewski, *Struktura etapu dowodowego procesu* w: A. Dębiński, E. Szczot (red.), „Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zuber-towi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin”, Lublin 2000, s. 362.

⁹⁶ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 396.

⁹⁷ Por. CIC/83, can. 1604 §2; DC, art. 244 §1.

⁹⁸ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 428–429.

⁹⁹ CIC/83, can. 1619–1648. Ponadto w sprawach małżeńskich: DC, art. 269–294.

¹⁰⁰ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 449–459.

WSPÓŁPRACA ADWOKATÓW Z TRYBUNAŁAMI KOŚCIELNYMI W POLSCE

Na zakończenie chciałbym zwrócić uwagę na kwestie dotyczące stanu współpracy adwokatów z trybunałami kościelnymi w Polsce. Zagadnienie to stało się przedmiotem regulacji polskiego prawodawstwa partykularnego, szczególnie po promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. i wydaniu 15 sierpnia 1936 r. Instrukcji *Provida Mater Ecclesia*. Duże zasługi w tej dziedzinie przypisuje się ustawodawstwu synodalnemu, które między innymi określiło wymogi dla kandydatów na stanowisko adwokata kościelnego¹⁰¹. Jednakże w roku 1946 nastąpił moment przełomowy dla polskiej adwokatury kościelnej, ze względu na zakaz pełnienia funkcji adwokata przez świeckich w Sądzie Metropolitalnym w Warszawie, wydany przez kard. Hlonda¹⁰². Spowodowane było to przede wszystkim brakiem należytego wykształcenia oraz koniecznych predyspozycji moralnych u tej grupy zawodowej. W pozostałych zaś diecezjach, biskupi co prawda nie wydawali dekretów zakazujących świadczenia pomocy adwokackiej, ale także nie przedłużali adwokatom aprobaty¹⁰³. Rozpoczął się zatem okres licznych dyskusji i polemik odnośnie do sprawy uczestnictwa adwokatów w procesach przed sądami kościelnymi.

Podjęmowane już od 1949 r. (I Zjazd Oficjałów i Wiceoficjałów, 22–23 czerwca 1949 Warszawa)¹⁰⁴ próby uregulowania tejże kwestii do dziś niestety nie zostały uwieńczone żadnym aktem prawnym, który precyzyjnie stanowiłby o zasadach ich działalności, w sposób w miarę jednolity dla terenu podległego Konferencji Biskupów Polskich. Jedynymi regulacjami nadal pozostają przepisy prawa powszechnego zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. oraz w Instrukcji *Dignitas connubii*. Mimo iż prawo do obrony pozostaje zabezpieczone, dzięki możliwości zatwierdzenia przez biskupa moderatora adwokata *ad causam* oraz dzięki instytucji *gratuitum patrocinium*, to jednak brak dodatkowych gwarancji sprzyja wielu nadużyciom i nieuczciwości adwokatów prywatnych proponujących swą pomoc w procesach kanonicznych. Dotyczy to zwłaszcza procesu o orzeczenie nieważności małżeństwa, w którym adwokaci prywatni niejednokrotnie działają w sposób niezgodny z obowiązującym prawem.

¹⁰¹ Tamże, s. 501–508.

¹⁰² J. Glemp, *Polskie sądownictwo kościelne w latach 1945–1970*, PK 14(1971), 3–4, s. 197; por. także R. Sztymmler, *Potrzeba udziału adwokata...*, s. 32. Dekret ten znajduje się prawdopodobnie w archiwum prymasowskim w Gnieźnie. W archiwum tym skatalogowane są tylko dekrety i dokumenty prymasowskie do 1939 r. Reszta dokumentów i dekretów jest zapakowana i niedostępna. (Informacja ustna od Dyrektora tegoż archiwum).

¹⁰³ Por. R. Sztymmler, *Sądownictwo kościelne...*, s. 131.

¹⁰⁴ Por. S. Koźnik, *Sądownictwo kościelne w archidiecezji w latach 1948–1973*, w: F. Olszewski, W. Wojdecki (red.), „Soli Deo. Dwudziestopięciolecie pracy w archidiecezji warszawskiej Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Prymasa Polski”, Warszawa 1974, s. 252.

Analiza aktualnego stanu współpracy adwokatów z trybunałami kościelnymi w Polsce pozwala zauważyć, iż ich posługa wymaga właściwej regulacji prawnej, zarówno celem rozstrzygnięcia problemu pozaprawnej działalności adwokatów oferujących swe usługi za pośrednictwem prasy czy Internetu, jak i dokładnego ustalenia pozycji prawnej adwokatów kościelnych oraz umożliwienia skuteczniejszej ochrony praw stronom procesowym.

Przejawem sprawiedliwości wobec osób, które pragną poświęcić zdobytą wiedzę i umiejętności na służbę wspólnocie Kościoła, będzie stworzenie im możliwości legalnego działania w zakresie uprzednio określonym przez stosowne akty prawne, które tym samym będą konkretnym sprzeciwem wobec wszelkich działań bezprawnych. Sprawiedliwość realizowana w prawie kanonicznym i za jego pośrednictwem nie może bowiem pozostawać tylko martwą literą, bez odniesienia do konkretnej rzeczywistości, lecz musi być przyjęta wraz ze wszystkimi konsekwencjami i z całą odpowiedzialnością zarówno przez kościelnych prawodawców, jak i przez tych, którzy normy prawne będą stosować w praktyce sądowej. Stąd też, zważywszy na dotychczasowe partykularne regulacje prawne na poziomie trybunałów kościelnych, regulaminów trybunałów, synodów diecezjalnych czy Konwentu Oficjałów Polskich, należy przemyśleć kwestię ustanowienia odpowiednich przepisów na poziomie Konferencji Episkopatu Polski, regulujących w sposób jednolity posługę adwokatów kościelnych.

Jako przykład mogą służyć przepisy dla trybunałów regionalnych Włoch, przyjęte przez Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Włoch, obowiązujące od 1 stycznia 1998 r. Ich zasadniczym celem było umożliwienie wiernym starającym się o orzeczenie nieważności małżeństwa, dostępu do trybunałów kościelnych oraz zapewnienie im jak najskuteczniejszych możliwości realizacji prawa do obrony. Przyjęte postanowienia jasno określiły uprawnienia adwokatów do występowania przed danym trybunałem, kosztu sądowe oraz kryteria, jakimi posłużono się w ich ustalaniu, honoraria należne adwokatom za określone usługi, jak i rekwizyty wymagane od adwokatów stałych. Wreszcie zwrócono uwagę na konieczność stosowania się do regulaminów trybunałów.

Propozycja polskiej regulacji działalności adwokatów w sądach kościelnych wyrażona została w projekcie zatytułowanym *Normy Konferencji Episkopatu Polski dotyczące aprobowania adwokatów kościelnych oraz ich współpracy ze stronami i sądami kościelnymi*, z 8 września 2009 r., zredagowanym przez prof. R. Sztuchmilera; jako inicjatywa oddolna. Projekt ten aktualnie jest poddany dyskusjom Rady Prawnej KEP, której członkowie wyrazili swoje opinie co do poszczególnych kwestii, zwłaszcza tych budzących największe wątpliwości, starając się o ich rzetelne wyjaśnienie i doprecyzowanie. Wierzę, że w niedługim czasie będziemy mogli zakończyć ten etap prac nad projektem.

Ponadto w przygotowaniu przepisów KEP wydaje się zasadne wykorzystanie już istniejących i wypracowywanych w ostatnim czasie regulaminów poszczególnych trybunałów kościelnych. Posługa adwokata jest nierozzerwalnie

złączona z procesem, ten zaś z trybunałem. Nie mogą więc być opracowywane przepisy dotyczące instytucji czy urzędu adwokata, w oderwaniu czy z pominięciem regulacji prawnej samych trybunałów, zawartej bądź w regulaminach trybunałów, bądź w statutach synodów diecezjalnych. Niestety aktualnie w trybunałach kościelnych w Polsce istnieją tylko dwa formalnie opracowane i obowiązujące Regulaminy¹⁰⁵. Obok wielu innych kwestii porusza się w nich także zagadnienie posługi adwokatów kościelnych oraz funkcjonowania przy trybunale poradni prawnej. Świadczy to niewątpliwie o potrzebie dalszej regulacji prawnej, tak w odniesieniu do samych adwokatów, jak i bardziej ogólnej, determinującej posługę sprawiedliwości polskich trybunałów kościelnych.

Ważną rolę może w tym zakresie odegrać powołany w dniu 15 czerwca 2009 r. Konwent Oficjałów Polskich, czy też Korpus Adwokatów Kościelnych w Polsce, zainicjowany przez ks. prof. Ryszarda Sztuchmilera i innych adwokatów 12 czerwca 2007 r., podczas Konferencji Kanonistów Polskich w Gródku nad Dunajcem. Kompleksowa regulacja przepisów dotyczących posługi trybunałów, w formie regulaminów, powinna określić w sposób w miarę jednolity dla całego terenu Konferencji Biskupów Polskich, przepisy dotyczące poradnictwa prawnego i posługi adwokatów przy trybunałach kościelnych. Przepisy te powinny być uszczegółowieniem norm powszechnych zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. i Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* z 2005 r. Stan normatywy prawnej w tym zakresie obecnie pozostaje jednak wielce niepokojący¹⁰⁶.

Konieczne jest przede wszystkim jasne doprecyzowanie kwestii dotyczącej wymogów stawianych kandydatom na adwokatów. Istnieje bowiem w zakresie tego zagadnienia wiele trudności, związanych chociażby z interpretacją kodeksowego warunku posiadania doktoratu z prawa kanonicznego lub przynajmniej skądinąd bycia *vere peritus*. Jako że należy w sposób rzetelny ocenić stopień owej biegłości, co powierzone zostało dyskrecjonalności biskupa moderatora trybunału bądź wikariusza sądowego

potrzebne jest ustalenie dokładnych kryteriów owej oceny. Z pewnością pożyteczna okazałyby się w tejże weryfikacji wiedza oraz umiejętności zdobyte w Studium dla kandydatów na adwokatów kościelnych. Inicjatywę jego utworzenia mogłaby podjąć Konferencja Episkopatu Polski, pod której patronatem funkcjonowałoby tego rodzaju Studium¹⁰⁷.

¹⁰⁵ *Regulamin Sądu Biskupiego w Łomży*, z dnia 4 marca 2011 r.; *Statut Metropolitalnego Sądu Duchownego w Poznaniu*, z dnia 17.04.2008 r. Z Sandomierza został nadesłany *Regulamin i Instrukcja dla Sądu Biskupiego Sandomierskiego*, wydane przez J. E. Biskupa Włodzimierza Jasińskiego, dnia 12 grudnia 1932 r., Sandomierz 1933. O posłudze adwokata traktują numery: 18–26.

¹⁰⁶ A.G. Miziński, *Status prawny adwokata...*, s. 495–496.

¹⁰⁷ Tamże, s. 536–538.

UWAGI KOŃCOWE

Sytuacja adwokatury kościelnej na gruncie wymiaru sprawiedliwości realizowanego w warunkach Kościoła polskiego wciąż związana jest z zagadnieniami, które czekają na swe rozstrzygnięcie i stosowne uregulowanie prawne. Wyłącznie w ten sposób, przy odpowiednim zaangażowaniu kompetentnych instytucji prawodawczych, możliwe stanie się nie tylko zagwarantowanie prawa do obrony, na które ukierunkowana jest działalność adwokatów kościelnych, ale także realizacja dobra całej wspólnoty Ludu Bożego oparta na dobru jego poszczególnych członków. Od dokładności owych regulacji zależeć będzie także jakość funkcjonowania zarówno sądownictwa kościelnego w ogólności, jak i relacji pomiędzy poszczególnymi pracownikami trybunałów. Zmiana ta wzmocni zaufanie wiernych wobec kościelnego aparatu władzy.

Trzeba mieć nadzieję, iż uwydatnienie roli adwokata kościelnego znajdzie swoje reperkusje nie tylko w silniejszym dowartościowaniu specyficznych dlań właściwości, lecz także wskaże na potrzebę rozwijania wśród wiernych świadomości przysługujących im praw oraz na skuteczne gwarancje ich ochrony, przez co przyczyniać się będzie do budowania pozytywnego obrazu kościelnego wymiaru sprawiedliwości, wzmacniając zaufanie wiernych ku instytucjom odpowiedzialnym za jego funkcjonowanie.

ECCLESIASTICAL ADVOCATE IN A CURRENT CANON LAW

Summary. The right to defense is one of the most important rights of the Christian faithful in a canonical trial. The institution which guarantees the realization of this right is the institution of the ecclesiastical advocate. The ecclesiastical advocate is an expert on law, who gives a party advice and instructions and appears before a court with party's defense in writing or orally, by suggesting facts and citing the legal rules. Particular impact on the formation of the current advocate's definition had Roman law and the institutions which came into being within its functioning. Taking into consideration the character of the relations between advocate and tribunal, we can say about a permanent and a private advocate; depending on kind of tribunal there are distinguished advocates in lower instance, and also advocates of the Apostolic See who are advocates of the Tribunal of the Roman Rota, advocates in canonization proceedings and advocates of the Roman Curia. Advocates of the Holy See, as a separate group, guarantee the defense of the Holy See both on civil and church forum. The office of a permanent advocate (CIC/1983, can. 1490) was not known in the Code of Canon Law of 1917. Universal law (CIC/83, can. 1483) requires from a candidate for the ecclesiastical advocate: the age of majority, good reputation, a doctor or otherwise truly expert in law and approval of the bishop, however particular law can establish additional requirements. The role of the ecclesiastical advocate in a canonical trial is visible when possibilities of his actions are indicated, beginning with pre-trial stage, through each phase of the trial – from the moment of the joinder of the issue, to the appealing actions against the sentence of the judge and also in untypical course of the instance and incidental cases. Attempts – from 1949 – of the regulation the issue of the cooperation between advocates and church tribunals in Poland, are still waiting for the final legal solution, in a way fairly uniform for the area of the Conference of Polish Bishops.

Key words: ecclesiastical advocate, canon law, trial, Tribunal of the Roman Rota

Translated by Agnieszka Romanko